MUSTAQILLIK YILLARIDA O‘ZBEKISTONDA QISHLOQ XO‘JALIGI VA SANOAT SOHASIDAGI O‘ZGARISHLAR

Qahhoraliyeva Zeboxon Shukurjon qizi
Farg‘ona Davlat Universiteti talabasi
qizi.zeboxonqahhoraliyeva@gmail.com
Ilmiy rahbar: ***Nabijon Maqsudov***
Farg‘ona Davlat Universiteti

Annotatsiya

Maqolada O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan keyingi davrda qishloq xo‘jaligi va sanoat sohalarida amalga oshirilgan tarkibiy, iqtisodiy va institutsional o‘zgarishlar tahlil qilinadi. Agrar sohada davlat va jamoa xo‘jaliklaridan fermer hamda dehqon xo‘jaliklariga o‘tish, ekin maydonlarini diversifikatsiya qilish, g‘alla mustaqilligiga erishish, paxta-to‘qimachilik klasterlari va bozor mexanizmlarining shakllanishi yoritiladi. Sanoatda avtomobilsozlik, to‘qimachilik, oziq-ovqat, kimyo, metallurgiya, energetika va qurilish materiallari ishlab chiqarishning rivojlanishi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, iqtisodiy islohotlarning natijalari, mavjud muammolar va kelgusidagi ustuvor vazifalar umumlashtiriladi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, mustaqillik, qishloq xo‘jaligi, agrar islohotlar, fermer xo‘jaligi, paxta, g‘alla, sanoat, modernizatsiya, diversifikatsiya.

Аннотация

В статье анализируются структурные, экономические и институциональные изменения в сельском хозяйстве и промышленности Узбекистана после обретения независимости. Рассматриваются преобразование сельскохозяйственных предприятий, развитие фермерских и дехканских хозяйств, диверсификация посевов, производство зерна, хлопково-текстильные кластеры, а также развитие

автомобильной, текстильной, пищевой, химической и других отраслей промышленности.

Ключевые слова: Узбекистан, независимость, сельское хозяйство, аграрные реформы, фермерское хозяйство, хлопок, зерно, промышленность, модернизация, диверсификация.

Abstract

This article examines the structural, economic and institutional changes in Uzbekistan’s agriculture and industry since independence. It reviews the transformation of agricultural enterprises, the development of private farms, crop diversification, grain production, cotton-textile clusters, and the expansion of automotive, textile, food-processing, chemical and other industries. The article also summarizes reform outcomes, persistent challenges and future priorities.

Keywords: Uzbekistan, independence, agriculture, agrarian reforms, farms, cotton, grain, industry, modernization, diversification.

Kirish

1991-yilda O‘zbekiston davlat mustaqilligiga erishgach, mamlakat oldida iqtisodiyotni yangi sharoitlarga moslashtirish, sobiq ittifoq davrida shakllangan xo‘jalik aloqalarini qayta tashkil etish, ichki bozorni zarur mahsulotlar bilan ta’minlash va milliy ishlab chiqarish salohiyatini rivojlantirish vazifalari turdi. Qishloq xo‘jaligi va sanoat iqtisodiyotning tayanch tarmoqlari bo‘lgani sababli ushbu sohalardagi islohotlar mamlakatning iqtisodiy mustaqilligi, bandlik va aholi turmush darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatdi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida iqtisodiyotda paxta xomashyosiga yuqori darajada ixtisoslashuv, ko‘plab sanoat mahsulotlari va oziq-ovqat bo‘yicha tashqi ta’minotga bog‘liqlik, ishlab chiqarish vositalarining eskirishi kabi muammolar mavjud edi. Shu sababli agrar va sanoat siyosatida mahsulot turlarini ko‘paytirish, mahalliy xomashyoni

chuqur qayta ishlash, yangi korxonalar tashkil etish, xorijiy investitsiyalar va zamonaviy texnologiyalarni jalb qilish muhim yo‘nalishga aylandi.

Maqolaning maqsadi va vazifalari

Maqolaning maqsadi — mustaqillik yillarida O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi va sanoatida yuz bergan asosiy o‘zgarishlarni tarixiy izchillikda yoritish, islohotlarning mazmuni va natijalarini tahlil qilish hamda istiqboldagi vazifalarni ko‘rsatish.

Vazifalar: agrar islohotlarning asosiy bosqichlarini tavsiflash; ekinlar tarkibi va xo‘jalik yuritish shakllaridagi o‘zgarishlarni ko‘rsatish; sanoat tarmoqlarining shakllanishi va modernizatsiyasini tahlil qilish; 2017-yildan keyingi bozor islohotlari ta’sirini baholash; mavjud muammolar va rivojlanish yo‘nalishlarini umumlashtirish.

Materiallar va usullar

Maqola tarixiy-tahliliy va sharh xarakteriga ega. Unda Jahon banki, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti, BMT hamda O‘zbekistonning rasmiy investitsiya va tarmoq manbalaridagi ma’lumotlar, ilmiy maqolalar va soha bo‘yicha tahliliy materiallar o‘rganildi. Tarixiy-qiyosiy, tizimli tahlil va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Maqola mustaqil statistik tadqiqot emas, balki mavjud manbalar asosidagi ilmiy sharh hisoblanadi.

Mustaqillik yillarida qishloq xo‘jaligidagi o‘zgarishlar

Mustaqillikning dastlabki davrida agrar siyosatning muhim vazifalaridan biri oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash va paxta yakkahokimligini kamaytirish bo‘ldi. Ekin maydonlari tarkibida g‘alla, sabzavot, kartoshka, poliz, bog‘dorchilik va yem-xashak ekinlari ulushi oshirildi. Ilgari don mahsulotlari importiga katta ehtiyoj mavjud bo‘lgan sharoitda g‘alla yetishtirishni kengaytirish mamlakatning oziq-ovqat bilan ta’minlanishida muhim o‘rin tutdi. BMT huzuridagi O‘zbekiston doimiy vakolatxonasi ma’lumotlarida ham mustaqillik davridagi agrar siyosatning asosiy yo‘nalishlaridan biri oziq-ovqat mustaqilligini kuchaytirish bo‘lgani qayd etilgan [1].

Xo‘jalik yuritish tizimida ham tub o‘zgarishlar yuz berdi. Sobiq davlat va jamoa xo‘jaliklari bosqichma-bosqich qayta tashkil etilib, shirkat, fermer va dehqon xo‘jaliklari kabi shakllar rivojlantirildi. Yer davlat mulki bo‘lib qolgan holda undan foydalanish va ishlab chiqarishni tashkil etishning yangi mexanizmlari shakllandi. Fermer xo‘jaliklari qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining muhim ishlab chiqaruvchisiga aylandi. Biroq yer munosabatlari, xo‘jaliklar hajmini qayta tashkil etish va davlat buyurtmasi tizimi uzoq vaqt davomida ma’muriy boshqaruv ta’sirida bo‘lib qoldi [2].

Paxta yetishtirish mamlakat qishloq xo‘jaligida muhim o‘rinni saqlab qoldi, biroq xomashyo yetishtirish bilan cheklanib qolmasdan, uni qayta ishlash va tayyor mahsulot ishlab chiqarishga e’tibor kuchaydi. Bog‘dorchilik, uzumchilik, sabzavotchilik, chorvachilik, parrandachilik, baliqchilik va asalarichilik kabi yo‘nalishlar rivojlantirildi. Meva-sabzavot mahsulotlarini saqlash, saralash, qadoqlash, sovutish va eksportga tayyorlash infratuzilmasi kengaydi.

2017-yildan keyingi agrar islohotlar

2017-yildan boshlab iqtisodiyotni liberallashtirish jarayoni qishloq xo‘jaligida ham yangi bosqichni boshlab berdi. Davlatning ishlab chiqarish va narx belgilashdagi bevosita ishtirokini qisqartirish, fermerlarning iqtisodiy mustaqilligini oshirish, xususiy sektor va investitsiyalar uchun sharoit yaratish ustuvor yo‘nalishlarga aylandi. 2020-yilda paxta bo‘yicha davlat buyurtmasi tizimi bekor qilindi, keyingi bosqichda g‘alla bozorini erkinlashtirish choralari amalga oshirildi [3].

Agrar sohada modernizatsiya va mavjud muammolar

2019-yilda qabul qilingan Qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo‘ljallangan strategiyasi tarmoqni raqobatbardosh, bozor tamoyillariga asoslangan va ekologik jihatdan barqaror tizimga aylantirishni ko‘zda tutdi. Strategiyada oziq-ovqat xavfsizligi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, davlat ishtirokini kamaytirish, investitsiyalarni jalb qilish, ilm-fan va maslahat xizmatlarini rivojlantirish hamda qishloq hududlarida munosib bandlikni ta’minlash masalalari belgilangan [3].

Paxta-to‘qimachilik va meva-sabzavot klasterlari ishlab chiqarish zanjirini birlashtirishga qaratildi. Bunda mahsulot yetishtirish, qayta ishlash, saqlash, logistika va sotish bosqichlari o‘zaro bog‘lanadi. Paxta xomashyosini mamlakat ichida ip-kalava, mato, trikotaj va tayyor kiyim-kechak holiga keltirish qo‘shilgan qiymatni oshirish imkonini bermoqda. Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, paxta sohasidagi islohotlar xom tolani eksport qilishdan tayyor to‘qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarishga o‘tishni tezlashtirgan [4].

Zamonaviy agrotexnologiyalar, tomchilatib va yomg‘irlatib sug‘orish, issiqxonalar, intensiv bog‘lar, urug‘chilik va seleksiya, raqamli monitoring hamda suv tejovchi usullarni joriy etish hosildorlikni oshirishning muhim omillaridir. Shu bilan birga, suv tanqisligi, tuproq sho‘rlanishi va degradatsiyasi, iqlim o‘zgarishi, ishlab chiqarish xarajatlari, kredit resurslariga kirish, mahsulotni saqlash va bozorga yetkazish muammolari saqlanib qolmoqda.

Sanoat sohasidagi tarkibiy o‘zgarishlar

Mustaqillikdan keyin sanoat siyosatining asosiy maqsadlaridan biri iqtisodiyotning xomashyo yetkazib berishga bog‘liqligini kamaytirish va tayyor mahsulot ishlab chiqarish ulushini oshirish bo‘ldi. Dastlabki davrda yoqilg‘i-energetika, tog‘-kon, metallurgiya, kimyo, mashinasozlik, oziq-ovqat va yengil sanoat tarmoqlarini rivojlantirishga e’tibor qaratildi. Mahalliy tabiiy resurslar va qishloq xo‘jaligi xomashyosini qayta ishlash orqali import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish siyosati olib borildi.

Sanoat korxonalarini texnik qayta jihozlash, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini barpo etish, qo‘shma korxonalar tashkil etish va xorijiy texnologiyalarni jalb qilish jarayoni jadallashdi. OECD tahlillarida 2010–2021-yillarda ishlab chiqarish sanoatining yalpi ichki mahsulotdagi qo‘shilgan qiymati ulushi oshgani, bu esa iqtisodiyot tarkibida qayta ishlash sanoatining ahamiyati ortib borayotganini ko‘rsatishi qayd etilgan [5].

Sanoatning asosiy tarmoqlari rivojlanishi

Avtomobilsozlik mustaqillik yillarida shakllangan eng muhim yangi sanoat tarmoqlaridan biridir. 1990-yillarda Asaka shahrida avtomobil ishlab chiqarish korxonasi tashkil etilishi bilan yengil avtomobillar ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yildi. Keyinchalik Samarqandda avtobus, yuk avtomobili va maxsus texnika ishlab chiqarish yo‘nalishlari rivojlandi. Avtomobilsozlik atrofida ehtiyot qismlar, akkumulyator, oyna, kabel, plastmassa va boshqa butlovchi qismlar ishlab chiqaruvchi korxonalar shakllandi. Bu jarayon mashinasozlik kooperatsiyasi, muhandislik malakasi va yangi ish o‘rinlari rivojiga ta’sir ko‘rsatdi [6].

To‘qimachilik va yengil sanoatda paxta tolasini chuqur qayta ishlashga o‘tish muhim o‘zgarish bo‘ldi. Ilgari asosiy e’tibor xom paxta va tolaga qaratilgan bo‘lsa, keyinchalik ip-kalava, gazlama, trikotaj, tikuv-trikotaj mahsulotlari va tayyor kiyim ishlab chiqarish kengaydi. Zamonaviy yigiruv, to‘quv, bo‘yash va tikuv korxonalari tashkil etildi. Bu tarmoq qishloq xo‘jaligi bilan sanoat o‘rtasidagi aloqani mustahkamlab, xomashyoning qo‘shilgan qiymatini mamlakat ichida oshirishga xizmat qilmoqda [4].

Oziq-ovqat sanoati qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, konservalash, muzlatish, sharbat, sut va go‘sht mahsulotlari, un-yorma hamda qandolat mahsulotlari ishlab chiqarish hisobiga kengaydi. Meva-sabzavotni qayta ishlash va qadoqlash korxonalari eksport geografiyasini kengaytirish uchun muhim ahamiyat kasb etdi. Kimyo sanoatida mineral o‘g‘itlar, polimerlar va boshqa kimyoviy mahsulotlar ishlab chiqarish rivojlandi. Tog‘-kon va metallurgiya tarmoqlarida oltin, mis, uran, rangli va qora metallarni qazib olish hamda qayta ishlash iqtisodiyotning muhim yo‘nalishlaridan bo‘lib qoldi.

Energetika sanoati ham iqtisodiy mustaqillik va sanoat rivoji uchun strategik ahamiyatga ega bo‘ldi. Neft-gaz qazib olish, qayta ishlash, elektr energiyasi ishlab chiqarish va uzatish infratuzilmasini modernizatsiya qilish bo‘yicha loyihalar amalga oshirildi. So‘nggi yillarda quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish, energiya samaradorligini oshirish va elektr tarmoqlarini yangilashga e’tibor kuchaydi. Qurilish

materiallari sanoatida sement, shisha, keramika, g‘isht va boshqa mahsulotlar ishlab chiqarish yangi uy-joy, yo‘l va infratuzilma qurilishi bilan bog‘liq holda kengaydi.

Bozor islohotlari va sanoatni liberallashtirish

2017-yildan keyin valyuta bozorini liberallashtirish, tashqi savdo tartiblarini soddalashtirish, soliq tizimini yangilash, xususiy tadbirkorlik va investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash sanoat korxonalari faoliyatiga yangi sharoit yaratdi. Davlat korxonalarini isloh qilish, raqobat muhitini kuchaytirish, erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini rivojlantirish orqali ishlab chiqarishni hududlar bo‘yicha kengaytirish maqsad qilindi [7].

Islohotlarning natijalari, muammolar va istiqbollar

Mustaqillik yillarida qishloq xo‘jaligi va sanoatda erishilgan muhim natijalar qatoriga ishlab chiqarish tarkibining diversifikatsiyalashuvi, fermer va dehqon xo‘jaliklari faoliyatining kengayishi, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishning ortishi, yangi sanoat tarmoqlarining shakllanishi, mahalliy xomashyoni qayta ishlash va eksportbop mahsulotlar turining ko‘payishini kiritish mumkin. Avtomobilsozlik, to‘qimachilik, oziq-ovqat, kimyo va qurilish materiallari sanoatida yangi ishlab chiqarish quvvatlari yaratildi.

Shu bilan birga, islohotlar jarayoni barcha hudud va tarmoqlarda bir xil sur’atda kechmadi. Qishloq xo‘jaligida suv resurslarining cheklanganligi, yer unumdorligining pasayishi, ayrim mahsulotlar bozorida narx va logistika muammolari, fermerlarning moliyaviy resurslarga ehtiyoji dolzarb bo‘lib qolmoqda. Sanoatda esa energiya ta’minoti va infratuzilma, texnologik yangilanish xarajatlari, malakali kadrlar, ilmiy ishlanmalarni ishlab chiqarishga joriy etish, xalqaro raqobat va ekologik talablar muhim masalalardir.

Kelgusida qishloq xo‘jaligida suv tejovchi texnologiyalarni keng joriy etish, tuproq unumdorligini tiklash, ilmiy asoslangan ekin almashinuvi, urug‘chilik va seleksiyani rivojlantirish, mahsulotlarni chuqur qayta ishlash hamda eksport logistikasini yaxshilash zarur. Sanoatda esa yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish, energiya samaradorligi, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, raqamlashtirish, avtomatlashtirish,

mahalliy yetkazib beruvchilar zanjiri va ekologik xavfsiz texnologiyalarga ustuvor ahamiyat berish lozim.

Xulosa

Mustaqillik yillarida O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi va sanoati chuqur tarkibiy o‘zgarishlarni boshdan kechirdi. Agrar sohada paxta yakkahokimligini kamaytirish, g‘alla va oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirishni ko‘paytirish, fermerlikni rivojlantirish va ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish muhim yo‘nalish bo‘ldi. Sanoatda esa avtomobilsozlik kabi yangi tarmoqlar shakllandi, to‘qimachilik va oziq-ovqat mahsulotlarini chuqur qayta ishlash kengaydi, energetika, kimyo, metallurgiya va qurilish materiallari ishlab chiqarish modernizatsiya qilindi.

2017-yildan keyingi iqtisodiy liberallashtirish jarayonlari qishloq xo‘jaligi va sanoatda bozor mexanizmlarini kengaytirish, xususiy sektor va investitsiyalar rolini oshirishga qaratildi. Erishilgan natijalarni mustahkamlash uchun resurslardan oqilona foydalanish, samaradorlikni oshirish, raqobatni kuchaytirish, innovatsiyalarni joriy etish va ekologik barqarorlikni ta’minlash muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Permanent Mission of the Republic of Uzbekistan to the United Nations. Development of agriculture in Uzbekistan during the Years of Independence. 2015. https://www.un.int/uzbekistan/news/development-agriculture-uzbekistan-during-years-independence

2. World Bank. Farm Restructuring in Uzbekistan: How Did It Go and What Is Next? https://documents1.worldbank.org/curated/en/686761549308557243/pdf/134322-WP-P162303-PUBLIC-Report-Farm-Restructuring-in-Uzbekistan-eng.pdf

3. World Bank. Uzbekistan: Liberalizing Agricultural Prices to Unlock Investment and Sustainable Growth. 2025.

https://thedocs.worldbank.org/en/doc/9fc51af59ab855a9a31a7f01ede42759-0320012025/original/FS2030-2025-Policy-Compendium-5.pdf

4. World Bank. Weaving a New Future in Uzbekistan's Cotton Sector. 2025. https://www.worldbank.org/en/news/feature/2025/05/27/weaving-a-new-future-in-uzbekistan-s-cotton-sector

5. OECD. Insights on the Business Climate in Uzbekistan: Transformation and structural change in Uzbekistan's economy. https://www.oecd.org/en/publications/insights-on-the-business-climate-in-uzbekistan_317ce52e-en/full-report/component-5.html

6. O'zavtosanoat AJ. Key dates in the development of the automotive industry. https://uzavtosanoat.uz/en/history

7. World Bank. Helping Uzbekistan Undertake a Historic Social and Economic Transformation. 2024. https://www.worldbank.org/en/results/2024/07/16/helping-uzbekistan-undertake-a-historic-social-and-economic-transformation

8. United Nations. What Can Uzbekistan Tell Us About Industrial Policy That We Did Not Already Know? https://www.un.org/pl/file/71241/download?token=i66_ujPA